

Adevărul între cuvîntul biblic și cuvîntul poetic în viziunea lui Eminescu

Dumitru IRIMIA

Eminescu's poetry highlights the consubstantiality between the divine and the poetic creativity. As substantiated by the absolute Truth, the sacredness of the World corresponds to the sacredness of the Word. The author examines the relationship between the sacred and the poetic, with reference to the Biblical text, on the one hand, and to some of Eminescu's poems, on the other.

În abordarea acestui subiect ne întemeiem mai cu seamă pe una dintre coordonatele poeziei eminesciene: înțelegerea creativității poetice în raport de consubstanțialitate cu creativitatea divină.

În poemul inițiativ *Povestea magului călător în stele*, seraful - voce interioară a Feciorului de împărat fără stea, în devenire ipostază a poetului orfic – îi dezvăluie condiția de excepționalitate:

*Ascultă glasu-mi rece: eu sînt un seraf mare
De Domnul eu trimisu-s căci te iubește mult,
Să scap a ta viață de caosul-i imens
Eu în glasul gîndiri-ți am pus acesta sens.
[.....]
Că-n lumea dinafară tu nu ai moștenire,
A pus în tine Domnul nemargini de gîndire.
[.....]
**Astă nemărginire de gînd ce-i pusă-n tine
O lume e în lume și în vecie ține.***

*Cînd moartea va cuprinde viața ta lumească,
Cînd corpul [tău] cădea-va de vreme risipit,
Vei coborî tu singur în viața-ți sufletească
Și vei dura în spațiu-i stelos nemărginit;
Cum Dumnezeu cuprinde cu viața lui cerească
Lumi, stele, timp și spațiu ș-atomul nezărit,
Cum toate-s el și dînsul în toate e cuprins
Astfel tu vei fi mare ca gîndul tău întins. (O/ IV: 161-162)*

Poate că, mai mult ca la oricare alt poet român, lumea semantică întemeiată de Eminescu este o lume de întrebări. Și aceasta, întrucât, în / prin creația sa, Poetul își asumă întrebările Lumii, ale Ființei în general, în perspectiva din *Archaeus*: „În fiecare om se-ncearcă spiritul Universului [...]. Oamenii sînt probleme ce și le pune spiritul Universului, viețile lor – încercări de dezlegare.” (O/ VII: 283), „Omul e o întrebare? fiecare om e-o-ntrebare pusă din nou Spiritului universului.” (Ms.2262; O/ VII: 287) și întrebările Ființei umane față cu Ființa lumii. Este semnificativ că într-o aceeași creație poetică, *Îmbătrînit e sufletul din mine...*, sînt concentrate întrebări – retorice în esență – privind capacitatea limbajului, a oricărui limbaj, de a capta și exprima tensiunea raportului omului cu Lumea: „Ah, ce-i cuvîntul, ce-i coloare, sunet, / Marmura ce-i pentru ce noi simțim?” (O/ IV: 490) și întrebări privind cunoașterea Lumii, care, prin nivelul de suprafață, ascunde sau doar nu-și poate dezvălui esența de la nivelul de adîncime: „Ce-arată fața mării ce-i în mare?” (Ibidem)

Imposibilității de a răspunde la întrebările lumii pe cale rațională, Poetul îi opune, în *Memento mori*, intrarea în comunicare cu Ființa lumii prin poezie:

Și de-aceea beau pîharul poeziei înfocate.

Nu-mi mai chinui cugetarea cu-ntrebări nedezlegate

Să citesc din cartea lumii semne ce mai (eu) nu le-am scris. (O/ IV: 151)

Poezia are acest privilegiu, întrucît are atributul sacralității, este cale de acces la transcendent. Răspunsul dat, în *Epigonii* - poem al deschiderii *noii direcții în poezia română*, la întrebarea: „Ce e poezia? **Înger** palid cu priviri curate,” (O/ I: 36) trebuie corelat cu imaginea **îngerului** din poemul *Demonism*, care dezvăluie existența celor două nivele ale lumii: fenomenal și esențial: „**Jar un înger, cel mai blînd, / Îngenuncheat l-a lui picioare cîntă / [...] / Nu credeți cum că luna-i lună.Este / Fereasta cărei ziua-i zicem soare**” (O/ IV: 87) și cu imaginea creației și creativității poetului orfic prin dialogul cu ființa lumii, din *Povestea magului călător în stele*:

Tot ce-am gîndit mai tînăr, tot ce-am cîntat mai dulce,

Tot ce a fost în cîntu-mi mai pur și mai copil

S-a-mpreunat în marea aerului steril

Cu razele a lunei ce-n nori stă să se culce

Și a format un înger frumos și juvenil. (O/ IV: 173)

sau din *Mureșanu* (varianta din 1876):

Un înger ești, un suflet ce-i rătăcit de mult,

Al cărui glas de noapte eu noaptea îl ascult?

O, cine ești?

[.....]

Chipul

Vin! eu vin.

Sufletul în vecia-i atras de-a ta chemare,

Din noaptea neființei înfiorat apare...

[.....]

*La al tău glas de jale lumina tremura,
Chiar Dumnezeu ce-adie în ceru-i înflorit,
Ascultă blînda rugă, ce trece liniștit
Prin nopțile-nstelate – o muzică de vis –
Ce-inundă fața-i veche c-un dureros surîs
Și inima-i bătrînă din nou o mai inspiră
De cugetă lumi nouă – cum cugetă o liră
Eternele-i armonii... (O/ IV: 311-312)*

Prin consubstanțialitatea *creativitate divină-creativitate poetică*, sacralității Lumii îi corespunde sacralitatea cuvîntului, aceasta în temeiul Adevărului – ca Adevăr absolut, adevăr original în a fi-ul lumii, adevăr revelat, în a fi-ul lumii poetice, ceea ce impune o anume înțelegere a raportului dintre cuvînt și lume, în textul biblic, mai întîi, în textul poetic, apoi.

În **Biblie**, *Cartea I. Facerea*, cap. I, Lumea este întemeiată prin rostirea Cuvîntului creator: Logosul divin își dezvăluie cele trei ipostaze: gîndirea divină trecută în rostire este facere: „(3) Și zise Dumnezeu: «Să se facă lumină!» Și se făcu lumină.”

Cuvîntul dă, apoi, prin numire, identitate componentelor și dimensiunilor Lumii, în procesul de transformare a Hosului în Cosmos: „(5) Și *numi* Dumnezeu lumina ziuă și întunericul l-a numit *noapte*.”

Verbul *zicerii* și verbul *numirii* se impun ca centri semantici complementari în versetele de început ale creării originare a Lumii. Nu se mai înscriu, însă, acestei complementarități în versetele creării viețuitoarelor din cele trei spații: apă, aer, pămînt: (24) Și *a spus* Dumnezeu: „Să scoată pămîntul ființe vii de tot felul, dobitoace și tîrîtoare și fiare sălbatice după felul lor.” Și s-a făcut așa.

(25) Și *a făcut* Dumnezeu fiarele sălbatice după felul lor și dobitoacele după felul lor și toate tîrîtoarele pămîntului după felul lor. Și a văzut Dumnezeu că sînt bune.

În cap.2 din *Facerea*, Dumnezeu plăsmuiește din nou viețuitoarele și-i cere lui Adam, „creat după chipul și asemănarea noastră” (26-27), să le dea nume:

(19) Și a mai plăsmuit Dumnezeu din pămînt toate fiarele pămîntului și toate păsările cerului și le-a adus în fața lui Adam să vadă cum *le va numi*; și așa cum *a numit* Adam orice ființă vie, acesta va rămîne drept *nume*.

(20) Și *a pus* Adam *nume* tuturor dobitoacelor și tuturor păsărilor cerului și tuturor fiarelor pămîntului;

Fără a putea intra într-o exegeză biblică, dincolo de interpretarea *numirii* ca act prin care omul poate lua în stăpînire viețuitoarele, rămîne esențială întrebarea: "Cum a știut Adam să dea nume potrivit viețuitoarelor?" Întrebarea este dezvoltată în două direcții de către U. Eco în capitolul *De la Adam la confundarea limbilor*, din volumul masiv *Căutarea limbii perfecte*. Semioticianul italian, exeget al culturii și literaturii medievale, plecînd de la versiunea *Vulgata* a **Bibliei**, se întrebă: „Spunînd că Adam a numit diversele animale *nominibus suis* (în traducere, «cu numele lor») [...] înseamnă că Adam le-a numit cu numele care li se

cuvenea în baza vreunui drept extralingvistic sau cu numele pe care astăzi noi (în baza convenției adamice) le atribuim lor? Orice nume i-ar fi dat Adam este numele pe care *trebuia* să-l aibă animalul datorită naturii sale sau pe care Nomothet a hotărât în mod arbitrar să i-l atribuie, *ad placitum*, instaurând în felul acesta o convenție?» (p.14). În versetele despre această a doua facere a viețuitoarelor de către Dumnezeu lipsesc și verbul *zicerii* și verbul *numirii*; Dumnezeu le plasmuește/zidește din nou. Verbul (și actul) numirii este trecut lui Adam, pentru ca omul să-și dezvăluie o anumită capacitate?

ca să vadă ce le va numi pre dînsele (*Biblia* lui Șerban – 1688)

să vadă ce le va numi (*Biblia de la Blaj*, 1860-61 – *Vulgata*)

ca să vadă cum le va numi (*Biblia*, traducere Bartolomeu.Anania)

pentru a vedea cum acesta le va numi (*Bible* de Jérusalem)

ca să vadă cum avea să le numească (*Bibbia*, traducerea italiană)

Iar dacă le-a numit cu numele potrivit: "...Și au numit Adam *cu numele lor* toate jivinele și toate paserile cerului și toate fiarele pământului..." (*Biblia de la Blaj – Vulgata*) înseamnă sau că a descoperit / i s-a revelat identitatea ființelor dată de Dumnezeu în momentul creării lor: „...și oricum va numi Adam toată ființa vie, ea așa se va numi” (traducere Bartolomeu Anania), „...în orice mod omul ar fi numit fiecare din viețuitoare, acela *trebuia* să fie numele său.” (traducerea italiană), „fiecare *trebuia* să aibă numele pe care omul avea să i-l dea...” (*Bible* de Jérusalem) sau că a instituit el un raport de consubstanțialitate *nume-sens* (ceea ce poate fi o urmare a primei ipoteze): „Și cum a numit Adam viețuitoarele așa le-a fost numele.” (*Septuaginta*), „Și tot ce au numit Adam suflet viu, acesta e numele lui.” (*Biblia – 1688*, *Biblia de la Blaj*). În oricare dintre variante rămîne semnificativ că Adam a identificat esența ființelor lumii și totodată a creat expresia prin care aceasta a putut fi fixată.

În interiorul raportului *limbă-lume* versetele în discuție permit interpretarea că Dumnezeu creează Lumea iar Adam îi dă identitate.Sau poate mai exact: Crearea Lumii în elementele ei primordiale: *Apă, Pământ, Aer* stă sub semnul sacrului, în mod implicit, în momentul prim al creației – al Ființei Lumii și în mod explicit prin identitatea pe care o dă Adam ființelor lumii, într-un moment ulterior, prin revelarea esenței acestora în conștiința umană-congeneră creativității divine. Am putea interpreta numirea de către Adam a ființelor Lumii din perspectiva identității intuiție-expresie din gândirea lui Croce din *Estetica* sa. În temeiul acestei interpretări, actul numirii de către om, în temporalitatea inocenței sale, a cunoașterii intuitive sau a cunoașterii prin revelație, poate fi regăsit în actul poetic; Lumea creată prin Cuvîntul divin este recreată prin Cuvîntul poetic în funcție ontologică.

Natura limbajului poetic stă în funcția de a revela sacralitatea lumii și identitatea din stratul ei de adîncime. Cuvîntul poetic face parte din categoria *Cuvintelor originare* din eseul lui Lucian Blaga cu acest titlu și este *metafora revelatorie* din aceeași concepție, prin care cuvîntul profan își recuperează esența de cuvînt sacru și, prin aceasta, capacitatea de a revela sacralitatea lumii: „*Ochiul vostru vedea-n*

lume de icoane un palat” (Epigonii), „Și apele mișcă în păture plane, / În funduri visează **a lumei icoane**” (Diamantul Nordului; O/ IV: 328), „Și Rîul își mișcă oglinzile-i plane / N-adîncu-i umplute de-**a lumei icoane**” (O/ V: 300) și principiile care îi guvernează dinamica internă: armonia muzicală și lumina: „Rămîneți, dară, cu bine, sînte firi viziunare, / **Ce făceați valul să cînte, ce puneți steaua să zboare**” (Epigonii), „Atunci luciul mării turburi se aplană, se-nsenină / **Și din fundul ei sălbatec auzi cîntec, vezi lumină.**” (Memento mori; O/ IV: 143). Din această perspectivă, întrebarea din *Criticilor mei*: „Unde vei găsi cuvîntul / Ce exprimă adevărul?” (O/ I: 227) deschide drum către înțelegerea esenței creativității poetice; accesul la adevărul Lumii e posibil numai prin transcenderea limbii fenomenale, într-un proces de *descifrare-încifrare*, prin care Adevărul ontic trece în Adevăr poetic. Adam identifică esența fiecărei viețuitoare și, prin numele impus de esența însăși, o întrupează pentru a o putea exprima în exterior. Altfel spus, numele identifică și revelă esența Lumii făcînd-o conștientă de propria-i esență. Este semnificativ că, într-una din variante la *Criticilor mei*, Eminescu recurge la verbul **a întrupe**: „Zgomotos și îndărătnic / Ele bat fugind sub tîmple / Toate cer **să se-ntrupeze** / File albe să le umple.” (O/ III: 288). Dar întrebarea „Unde vei găsi cuvîntul / Ce exprimă adevărul?”, din creația poetică, se impune corelată cu întrebarea din însemnările rămase în manuscris: „**Ce-i adevărul? Stația minciunosului ieri în lumina zburîndului azi?**” (Ms.2262; *Fragmentarium*, p.85). Raportată intratextual la întrebarea biblică din temporalitatea istoric-umană a lui Isus, întrebare pe care i-o adresează Pilat: „Dar ce este adevărul?” (*Evanghelia dupa Ioan*; XVIII, 38), situează, de fapt, în antiteză, două ipostaze ale Adevărului:

- Adevărul absolut, din cuvîntul lui Isus: „Am venit în lume ca să dau mărturie despre adevăr.” (*Evanghelia dupa Ioan*; XVIII, 37);

- Adevărul relativ, adevărul la care oamenii pot ajunge prin cunoașterea unor variante perceptibile ale lumii fenomenale: „Lumea nu-i cumu-i, ci cum o vedem, pentru gînsac cum o vede el, pentru cîne item, pentru membru de la primărie, pentru Kant item. Care-i adevărul? Cel văzut clar de un gînsac sau cel abia întrevăzut ca printr-o negură de Kant?” (*Archaeus*; O.VII, p.278) sau pe care îl dau drept adevăr: „De aceea, cînd auzim trîmbița marilor adevăruri, cari se prezintă cu atîta conștiință de sine, să zîmbim și să zicem: *Vorbe!vorbe! vorbe!*” (Idem, p.282)

Dependent de limitele condiției umane: „Adevărul, creație a omului, e ca și el (ființa lui) efect a împregiurărilor.” (Ms.2257; *Fragmentarium*, p.85), dificultatea definirii Adevărului: „Adevăr, orice definițiune ți-aș da trece ca nourii în nestabilitatea ideii.” (*Ibidem*) este de raportat la modul de a fi al cunoașterii umane, care se blochează la primul nivel, al adevărului relativ al lumii fenomenale, reprezentînd o multitudine de variante ale invariantei care este Ființa lumii:

*Din munți bătrîni și din păduri mărețe
Se nasc izvoare, ropotînd se plimbă,
[.....]
În drumul lor ia firea mii de fețe*

Aceleași sînt deși mereu se schimbă.

(Coborîrea apelor; O.IV, p.247)

Au nu sînt toate-nvelitori

Ființei ce nu moare?

(Luceafărul, var.; O/ II: 388, 405)

Accesul la esența lumii nu este posibil în condițiile situației omului în spațio-temporalitatea fenomenală:

Timp, căci din izvoru-ți curge a istoriei gîndire

Poți răspunde la-ntrebarea ce pătrunde-a noastră fire?

[.....]

Nu!...Tu măsurî intervalul de la leagăn pîn' la groapă,

În ăst spaț' nu-i adevărul..."

(Memento mori; O/ IV: 148)

Concluzia aceasta încheie o suită de întrebări privind esența ființei umane, căutată în interiorul raportului Om-Dumnezeu, printr-o inversare a perspectivei căutării:

Tu, ce scrii mai dinainte a istoriei gîndire,

Ce ții bolțile tării să nu cadă-n risipire,

Cine ești?...Să pot pricepe și icoana ta...pe om. (Idem, p.147),

întrebări dublate de o succesiune de eșuări, în adevăruri efemere (substantivul la plural), care împiedică accesul la Adevărul absolut (substantivul la singular):

Ca s-explic a ta ființă, de gîndiri am pus popoare

Ca idee pe idee să clădească pîn-în soare

Cum popoarele antice în al Asiei pămînt

Au unit stîncă pe stîncă, mur pe mur s-ajungă-n ceruri.

Un grăunte de-ndoială mestecat în adevăruri

Și popoarele-mi de gînduri risipescu-se în vînt. (Idem, p.148)

sau în imaginar poetic: „Și cînd cred s-aflu adevărul mă trezesc - c-am fost poet.” (Ibidem).

Respingerea adevărilor efemere în creația poetică intră în complementaritate cu afirmarea, în însemnările manuscris, a *Adevărului absolut*, principala exigență a textului biblic și a discursului religios: „Care e cestiunea principală la religie? Este ca ea să fie un adevărat absolut în privirea simbolurilor ei, în privirea formelor esteriore sau să cuprindă înlăuntru-i o repartitie de idei astfel încît asemenea cîntarului să arate totdeauna că răul este rău, binele bine. Dacă o religie pozitivă îndeplinește această din urmă condiție ni se pare că capetele seci pe cari le produce Pămîntul ar putea să se dispenseze de cercetări asupra adevărului istoric a celor cuprinse în Biblie.” (Ms.2275 B; *Fragmentarium*,p.376)

În interiorul concepției organice a lui Eminescu, raportul dintre Adevărul absolut și adevărul relativ corespunde situației lumii, prin cele două nivele: de adîncime și de suprafață, între sacru și profan și implică deschiderea ființei umane spre transcenderea lumii fenomenale prin transcenderea limbii fenomenale (limba neutră, practică), în temeiul aceluiași raport sacru-profana. În acest sens, este

semnificativ un model sintactic în care aceeași predicție trimite spre Adevăr: „Adevărul e stăpînul nostru, nu noi stăpînii adevărului.” (Ms.2275 B ; *Fragmentarium*, p.87) și spre Limbă: „Nu noi sîntem stăpîni limbei, ci limba e stăpîna noastră.” (Idem, p.241).

Sacralitatea limbii este revelată în același fragment manuscris prin imaginea sanctuarului și a originarității: „Precum într-un sanctuar reconstituim piatră cu piatră tot ce-a fost înainte – nu după fantazia sau inspirația noastră momentană – ci după ideea în genere și în amănunte care-a predominat la zidirea sanctuarului, astfel trebuie să ne purtăm cu limba noastră românească.” (*Ibidem*)

Limba română dispune de doi termeni pentru a numi, metonimic, dimensiunea ei profană, aflată în relație cu adevărul oamenilor: **vorbă** și dimensiunea sacră, în legătură cu adevărul sacru al Ființei lumii și al ființei umane: **cuvînt**. Opoziția **cuvînt-vorbă** se întemeiază în limbajul eminescian, în creația poetică și în publicistică, pe recuperarea unei trăsături semantice originare, uitată de limba comună în întrebuintarea ei actuală, unde termenii sînt sinonimi. Trăsătura semantică + *sacralitate* a termenului **cuvînt** este o dezvoltare a semanticii termenului latinesc. Din planul semantic al termenului originar **conventu(s/m)**, limbile romanice occidentale au continuat și dezvoltat sensul de *comunitate și spațiul de adunare a comunității* romane, restrîns la comunitățile de creștini: it. **convento**, sp. **convento**, fr. **couvent**, cu sensul de *mînaștere*. Limba română, în schimb, a conservat și dezvoltat sensul de *înțelegere, mijloc de înțelegere*: **cuvînt**. Trăsătura semantică + *sacru* a trecut în ambii urmași ai termenului latinesc, dar numai în limba română a devenit trăsătură definitorie a limbii. Conțin această trăsătură a *sacralității*, circumscrisă modului de a fi al ființei umane, în cultura originar orală, expresii fixe care au ca nucleu semantic și structural termenul **cuvînt**: *a avea cuvînt, a-și da cuvîntul, a-și ține cuvîntul, a fi om de cuvînt* etc. Intră în antonimie cu aceste expresii fixe, expresiile dezvoltate în baza termenului **vorbă**, conotate negativ: *efemeritatea, lipsa de substanță, falsul* etc., situînd ființa umană în profan: *a duce cu vorba, din vorbă în vorbă, vorbe de clacă, vorbe în vînt* etc.

Cu această percepere antitetice, Eminescu situează creativitatea poetică între cei doi poli: ai mimesisului necreator, străin artei autentice, reflectat în perspectivă satirică, ironică și autoironică, și al tensiunii creatorului în căutarea căilor de acces la esența lumii. La primul pol, centrul nuclear al semantizării poziției poetului este reprezentat de termenul **vorbă**: „*Aceasta e menirea unui poet în lume? / Pe valurile vremii, ca boabele de spume / Să-nșire-ale lui vorbe, să spuie verzi ș-uscate*” (*Icoană și privaz*; O/ IV: 288), „*În capetele noastre de semne-s multe sume / Din mii de mii de vorbe consist-a noastră lume, / [...] / Nu-i cea altă lume a geniului rod.*” (Idem, p.289), „*Cu-aurul fals al vorbii spoiesc zădarnic banul / Cel rău al minții mele...*” (*Ibidem*), „*Astfel la clăi de vorbe eu fac vîrfuri / De rime splendizi...*” (*Cum negustorii din Constantinopol*; O/ IV: 205). La celălalt pol, centrul nuclear îl reprezintă termenul **cuvînt**: „*Ah, ce-i cuvîntul, ce-i coloare,*

*sunet, / Marmura ce-i pentru ce noi simțim?” (Îmbătrînit e sufletul din mine...; O/ IV: 420), „Unde vei găsi **cuvîntul** ce exprimă adevărul?” (Criticilor mei)*

Cuvînt și **adevăr** se întîlnesc prin dimensiunea + *sacru* în *Luceafărul*, considerat în macrosintaxa poemului în varianta publicată și în coexistența, în devenirea poemului, a variantelor-manuscris, într-o perspectivă poetică descrisă de Gianfranco Contini, o dată cu interpretarea variantelor creațiilor lui Leopardi. În structurarea poemului eminescian, nucleul semantic central: întrebarea privind posibilitatea refacerii armoniei originare, prin iubire, opoziția dintre lumea contingentului (reprezentată de Fata de împărat) și lumea transcendentului (reprezentată de Luceafăr) este marcată, între altele, prin opoziția *vorbă-cuvînt*. Armonizarea între cele două lumi nu este posibilă, pentru că însăși comunicarea între ele nu este posibilă; Fata de împărat are acces numai la ipostaza profană a limbii: **vorbă**; ea nu are acces la sensul chemărilor Luceafărului întrucît îi receptează limbajul numai la nivelul de suprafață al limbii, limba fenomenală, care ține de profan: „*Străin la **vorbă** și la port, / Lucești fără de viață*”, „*Deși vorbești pe înțeles, / Eu nu te pot pricepe*”. În răspunsul ei, fata de împărat i se adresează tot printr-un limbaj întemeiat pe nivelul de suprafață al limbii: „*Nu caut **vorbe** pe ales, / Nici știu cum aș începe*” , „*Din cîte **vorbe** am ales / Nu știu cum aș începe, / Deși vorbești pe înțeles / Eu nu te pot pricepe.*” (var.; O/ II: 317). Termenul **cuvînt**, sinonim în limba fenomenală, antonim în limbajul poemului, prin trăsătura semantică + *sacru*, intervine numai în comunicarea dintre Demiurg și Hyperion: „*Jar tu Hyperion rămîi / Oriunde ai apune, / Cere-mi, **cuvîntul** meu de-nții, / Să-ți dau înțelepciune*”. Încercat într-o singură subvariantă: „*Dar cere-mi **vorba** mea de-nții*” (O/ II: 451), termenul **vorbă** este abandonat în toate variantele de structurare a răspunsului Demiurgului.

În ediția Maiorescu, în care poemul *Luceafărul* prezintă mai multe deosebiri față de varianta publicată în *Almanahul Societății «România Jună»* de la Viena și reluată în același an în *Convorbiri literare*, în locul termenului **cuvînt** se află termenul **formă**: „*Tu ești din **forma** cea dintîi, / Ești vecinică minune*”. Și într-o variantă și în cealaltă trăsătura semantică esențială rămîne *originaritatea*, implicată în planul semantic al celor doi termeni: **cuvînt** și **formă**, explicită în determinarea **dintîi**. Cu deosebirea că, în varianta din ediția Maiorescu, este privilegiată perspectiva filozofică, **forma** fiind în gîndirea antică principiu întemeietor, ceea ce implică, în fond, consubstanțialitatea *sens-expresie*. În prima variantă publicată, primează perspectiva biblică, cu originea, poate chiar directă, în Prologul *Evangheliei după Ioan* (copiat între manuscrisele eminesciene din preajma *Luceafărului*): „*La-nceput a fost Cuvîntul și Cuvîntul era la Dumnezeu și Dumnezeu era Cuvîntul*”. Dacă rămînem pe terenul concepției lui Gianfranco Contini, fără a ignora devenirea de la o variantă la alta, semnificația poemului *Luceafărul* se întemeiază pe toate variantele, considerate în simultaneitate. În felul acesta, fără a putea cunoaște factorii care au concurat la înlocuire (care pare să fie făcută de Eminescu, așa cum argumentează P. Creția), rămîne esențial că orice înlocuire în structura sintagmatică a versului/strofei nu conduce la întreruperea

legăturii cu termenul existent în planul paradigmatic al poemului în devenire. Iar sub acest aspect, *cuvințul* (*dintîi*) își revelă semnificația profundă prin corelația cu *adevărul* din variantele poemului rămase în manuscris, deschizînd astfel drum spre recunoașterea a trei ipostaze ale identității Luceafărului:

- identitatea *fenomenală*, din planul / lumea contingentului, fixată prin termenul *Luceafăr*, nume folosit de Fata de împărat, exprimînd, din perspectiva percepției ființei umane, o natură excepțională, prin fructificarea mito-poetică a modului specific în care limba română numește același corp ceresc pentru care alte limbi romanice (și neromanice) recurg la termenul *stea* (it. *stella mattutina*, fr. *étoiles du matin/soir*);

- identitatea *mito-simbolică*, din planul/lumea transcendentului, fixată de termenul *Hyperion*, rostit de Demiurg, cu un plan semantic foarte complex, în care se întîlnesc nivele de semnificare mitologică, cu originea în mitologia și filozofia greacă: Hyperion este unul din Titani, la Hesiod, zeul luminii, la Homer, este *hyper-eon*, în gnosticism, *eon* fiind aici ființă de esență spirituală, din spațiul transcendentului;

- identitatea *esențială*, pentru care *Luceafăr* și *Hyperion* erau două ipostaze de manifestare a *sacruului*, esență care se revelă în variante rămase în manuscris: este parte din *Adevăr*, din Absolutul Ființei, ceea ce înseamnă că este chiar *Adevărul* / Absolutul, care există ca întreg întrucît există partea.

Fata de împărat percepe natura „*peste fire*” a Luceafărului: „*Căci eu nu sînt de seama ta, / Cu chipul peste fire*” (var.; O/ II: 423), nonapartenența la lumea muritorilor: „*Tu te coboară pe pămînt, / Fii muritor ca mine*” (O/ I: 175). Luceafărul însuși își cunoaște identitatea excepțională, de ființă nemuritoare: „*Au nu-nțelegi tu oare, / Cum că eu sînt nemuritor / Și tu ești muritoare?*” (Idem, p.172). Dar esența lui profundă o cunoaște numai Demiurgul: Luceafărul nu are doar atributul eternității, el este chiar eternul. În revelarea acestei identități, pentru care Demiurgul nu-i poate schimba lui Hyperion Legea: „*Ca adevăr din sînul meu / Tu faci din mine parte, / Dar adevărul ca și eu / Noi nu cunoaștem moarte.*” (O/ II: 389), prin raportare la identitatea intuită de Fata de împărat și cunoscută de Luceafăr, este semantizat poetic raportul dintre adevărul relativ și adevărul absolut, formulat într-o însemnare rămasă între manuscrise: „*Dreptul e adevăr – virtutea e adevăr, nu cel relativ care constată cum este ci cel absolut care este.*” (*Fragmentarium*, p.217).

Fiind parte din *Adevărul* absolut: „*Tu adevăr ești datorînd, / Lumină din lumină / Și adevărul nimicînd / M-aș nimici pe mine*” (O/ II: 389), prin schimbarea Legii Luceafărului, s-ar nega Ființa însăși: „*Hyperion ce din genuni / Răesai c-o-ntreagă lume / Tu îmi cei semne și minuni / Ce ființa mea o neagă.*” (O/ II: 414). Imaginea, de esență biblică, *lumină din lumină*, altă ipostază a *Adevărului* absolut, înțeles ca Dumnezeu - în continuitatea unei însemnări-manuscris: „*Dumnezeu și Adevărul sînt identici.*” (Ms.2267; O/ XV: 348) – întărește direcția de semnificare cristică, revelată într-o altă variantă prin sintagma *a treia parte* din întregul divinității

creștine: „*Tu din eternul meu întreg / Te-ai smuls o stea senină / Cum vrei puterea mea s-o neg / Lumină din lumină*” - var.: „*Tu din eternul meu întreg / Rămîi a treia parte / Cum vrei puterea mea s-o neg / Cum pot să-ți dărui moarte?*” (O/ II: 418).

O altă ipostază a întrupării lui Cristos – întruparea istoric-umană din poezia *Dumnezeu și om* – revelă aceeași apartenență la **Adevăr**: „*Mergeți regi spre închinare la născutul în tavernă / [...] // În tavernă...-n umilință s-a născut dar adevărul ? /Și în fașe de-njosire e-nfășat eternul rege?*” (O/ IV: 192). Nucleul semantic al poeziei *Dumnezeu și om* îl constituie antiteza dintre două temporalități în conceperea artistică a Adevărului divin. Deschiderea ființei umane spre identitatea duală a lui Isus: întrupare umană și esență divină este semantizată prin semnul poetic *hieroglifă* în temporalitatea inocenței artistului și a ființei omului: „*Dar pe pagina din urmă în trăsuri greoaie, seci, / Te-am văzut născut în paie, fața mică și urită, / Tu, Christoase-o ieroglifă stai cu fruntea amărită, / Tu, Mario, stai tăcută, țapănă cu ochii reci!*” (Idem, p.191). Raportul *estetic-sacru* privilegia dimensiunea sacrului; imaginalul (H. Corbin) era chemat să deschidă calea spre perceperea ființei lui Dumnezeu: „*Era vremi acelea, Doamne, cînd gravura grosolană / Aiuta numai al minții zbor de foc cutezător...*” (Ibidem). Epoca modernă a schimbat raportul *sacru-estetic*, absolutizînd esteticul, și acesta, dintr-o perspectivă proprie ierarhiei din societatea oamenilor: „*Azi artistul te concepe ca pe-un rege-n tronul său, / Dară inima-i deșartă mîna-i fină n-o urmează... / [...] / Și în ochiul lui cumînte tu ești om nu Dumnezeu.*” (Idem, p.192), ajungînd, într-o variantă, pînă la coborîrea în profan și la desemantizarea Cuvîntului: „*Ieri ai fost steaua de aur a-mpăraților creștini / Azi în gura lor profană nu mai ești decît un nume.*” (var. intitulată *Christos*; O/ V: 164)

În antiteză cu imaginea din prima temporalitate, versurile finale semnificînd specificul artei neinspirate, nici în planul sacrului, nici în plan estetic: „*Ieri ai fost credință simplă, însă, sinceră, adîncă, / Împărat fuși omenirei, crezu-n tine era stîncă, / Azi pe pînză te aruncă, ori în marmură te taie.*” (O/ IV: 192) intră în corespondență cu antiteza dintre cele două poetici, mimetic necreatoare și vizionar-revelatoare, din poemul *Epigonii*: „*Voi pierduți în gînduri sînte, convorbeați cu idealuri, / Noi cîrpim cerul cu stele, noi mînjim marea cu valuri.*”, „*Rămîneți dară cu bine, sînte firi vizionare, / Ce făceați valul să cînte, ce puneați steaua să zboare.*”

Cu această viziune asupra Ființei Lumii și asupra ființării lumilor poetice, în semantica temenului *hieroglifă* adevărul poetic se întîlnește cu adevărul sacru din perspectiva raportului dintre cele două nivele, de suprafață și de adîncime:

- în perceperea celor două ipostaze ale lui Isus: exterioară – întruparea istoric-umană, interioară – esența divină: „*Tu, Christoase-o- ieroglifă, stai cu fruntea amărită*”;

- în conceperea poeziei: limba neutră, fenomenală, la nivelul de suprafață, limba esențială, limbajul poetic în funcție ontologică, la nivelul de adîncime: „*Adevărat*

cum că poezia nu are să descifreze ci, din contra, are să încifreze o idee poetică în simbolele și **hieroglifele** imaginilor sensibile.” (Fragmentarium, p.238);

- în înțelegerea mitului, basmului: narațiunea, la nivelul de suprafață, sensul-orientare în procesul de inițiere în esența lumii, la nivelul de adâncime: „E păcat cum că românii au apucat a vedea în basm numai basmul, în formă numai formă [...]; **mitul** nu e decît un simbol, **o hieroglifă**, care nu-i de ajuns că ai văzut-o, că-i ții minte forma [...], ci aceasta trebuie citită și înțeleasă.” (Strîngerea literaturii noastre populare; Fragmentarium, p. 237).

În aceste trei direcții de semnificare ale semnului poetic **hieroglifă**, accentul semantic în perspectiva perceperii lumii în dimensiunea ei sacră și a receptării poeziei și mitului și basmului este transcenderea nivelului de suprafață. În lumea divinului din **Biblie** au făcut-o, între alții, vameșul Zahei și țilharul răstignit alături de Isus: „(42) Și zicea către Isus: «Pomenește-mă, Doamne, cînd vei veni întru împărăția Ta!»”, „(43) Atunci zise Isus lui: «Adevărat zic ție, astăzi cu mine vei fi în rai».”. În poezie trebuie să o facă cititorul inocent, eliberîndu-se din prizonieratul limbii neutre: „Da, la voi se-ndreaptă cartea-mi, / La voi **inimi cu aripe**. / Ah! lăsați ca să vă ducă / Pe-altă lume-n două clipe.” (Aducînd cîntări mulțime; O/ IV: 501), în basm, ascultătorul cu ființa deschisă: „Ș-apoi Dumnezeu mie mi-a dat gură și limbă iar d-voastră v-a dat urechi și de aceea ascultați și asta, pe lîngă multe minciuni ce-ați mai ascultat - da nu cumva să ziceți că-i minciună, c-apoi atîta vă trebuie.” (Povești, snoave și legende, p. 327), în descifrarea sensurilor mitului, cititorul specializat: „Ce face istoricul cu mitul? Caută spiritul, ideea acelor forme, cari ca atare sînt minciune.” (Fragmentarium, p.235)

Bibliografie

Mihai Eminescu, *Opere* (Ediția critică întemeiată de Perpessicius și continuată de P. Creția și D. Vatamaniuc):

vol. I, Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II”, București, 1939

vol. II, Fundația Regală pentru Literatură și Artă, București, 1943

vol. III, Fundația Regele Mihai, București, 1944;

vol. IV, Editura Academiei Republicii Populare Române, București, 1952;

vol. V, Editura Academiei Republicii Populare Române, București, 1958;

vol. VII, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1977;

vol. XIV, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1983;

vol. XV, Editura Academiei, București, 1993;

vol. XVI, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1989; (Trimiterile la această ediție se fac prin siglele O/ I, II, III etc., cu indicarea titlului poeziei și a paginii.)

Mihai Eminescu, *Fragmentarium* (ediție Magdalena D. Vatamaniuc), Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1981 (*Fragmentarium*)

Biblia adecă Dumnezeiasca Scriptură (reeditare), Editura Institutului Biblic, București, 1988

Biblia (versiunea Bartolomeu Anania), Editura Institutului Biblic, București, 2002

La Bible de Jérusalem, Les Editions du CERF, Paris, 2003

La Sacra Bibbia, Roma, 1974

Septuaginta. I. Geneza, Editura Polirom, Iași, 2004

Monumenta Linguae Dacoromanorum. Biblia 1688, Pars I. Genesis, Iași, 1988

*** *Povești, snoave și legende*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1967

Umberto Eco, *La ricerca della lingua perfetta nella cultura europea*, Laterza, Roma-Bari, 1993